

II Dicziunari Rumatsch Grischun (DRG) : la liunga e stentusa via alla retrodigitalisaziun ed alla publicaziun online

Autor(en): **Lutz, Ursin**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **132 (2019)**

PDF erstellt am: **22.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-841914>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Il Dicziunari Rumantsch Grischun (DRG) – la liunga e stentusa via alla retrodigitalisaziun ed alla publicaziun online

Ursin Lutz

1. Introducziun

La retrodigitalisaziun dil Dicziunari Rumantsch Grischun (DRG) e la publicaziun online da sia part gia redigida e publicada ein in vegl desiderat. Pli u meins dapi ch'igl internet exista ei quei giavisch adina puspei vegnius exprimius enviers ils responsabels digl Institut dal DRG e da sia uniun purtradra, la Societad Retorumantscha (SRR).

Ins ha scochemai realisau ch'in tal project seigi tut auter che sempels. Ins patratgi mo vid la complexitad dils artechels dil DRG cun tut ils segns specials, las scartiras creadas aposta per la redacziun dil DRG e buca sco davos vid la spira dimensiun. Actualmein cumpeglia il DRG 13 toms e sis fascichels dubels (cavazzins A – MICHEL) sin bunamein 11'000 paginas A4.

E tuttina: Dapi il december 2018 ein ils emprems 13 toms dil DRG (cavazzins A – MEDGIAR) disponibels online.

2. Punct da partenza

2.1. Ils emprems pass cul computer

Suenter che la redacziun dil DRG ha scret duront differents decennis tut ils artechels a maun – copy & paste era pusseivel mo cunforsch e cola – han ils emprems dus computers da Macintosh saviu vegnir cumprai igl onn 1991.¹ L'introducziun dil computer ei buca stada d'untgir pli, quei sil pli tard suenter che la stampa da lezs temps, la Stamparia Winterthur SA, haveva decidu da serrar sia partiziun mecanica cun stampa da plum. A sias uras era quella vegnida tenuta en funcziun exclusivamein per la stampa dil DRG.² La redacziun al computer sco tala ha saviu entscheiver gl'onn 1992, suenter ch'ins haveva finalmein saviu sligiar il problem partenent l'endataziun dils segns specials: Igl ei quei gl'emprem pass sin via alla

1 cf. AnSR 1992, 234 [rapport annual SRR 1991]. Emprems ponderaziuns davart la redacziun al computer eran dil reminent gia vegnidas fatgas igl onn 1986: «Die Societad Retorumantscha liess im Sommer 86 eine Detailanalyse und ein Rahmenkonzept für die Einführung der EDV durch einen Spezialisten erstellen» (EDV-Einsatz 1991). Plinavon ei il capetel «Dicziunari ed ordinatur» cumpariu el rapport annual dalla Societad Retorumantscha per l'emprema gada igl onn 1987 (AnSR 1988, 233). Tenor il rapport annual pigl onn 1990 eran las lavurs preparativas progredidas aschi bein ch'ins haveva gia sin meisa offertas per la cumpra dallas apparatusas e dils programs necessaris. Ei muncava denton aunc ina sligiazion per l'endataziun dils numerus segns specials (AnSR 1991, 161).

2 cf. DRG 9, III.

(retro-)digitalisaziun dil DRG.³ Ils differents elements da lavur per la redacziun han saviu vegnir adattai tec a tec per la lavur al computer, naven da quei mument han las redacturas ed ils redactors scret lur artechels cun Microsoft Word. Las lavurs d'impaginaziun ein era vegnidas fatgas da bial'entschatta en casa, ils emprems onns cul program QuarkXPress.

Medemamein naven digl onn 1992 ein differentas cartotecas e numerus registers, oriundamein a disposiziun mo sin cedels ed en fuorma da gliestas manuscrettas, vegnidas endatadas en bancas da datas da File-Maker.⁴ Dapi lu vegnan quellas bancas da datas tgiradas ed actualisadas dafertontier; aunc oz ein quellas da grond nez per la lavur da redacziun.

2.2. La sfida culs segns specials e lur endataziun

Dapi l'introducziun dil computer el process da redacziun dil DRG ei l'integracziun dallas scartiras cun ils numerus segns specials semussada sco pli gronda sfida tecnica.⁵ Dad ina vart havevan ins l'ambiziun da saver cuntinuar culla stampa dil DRG el medem stil ed ella medem'optica, senza ch'il lectur vesessi ina gronda differenza, e da l'autra vart stueva l'endataziun e la producziun dallas datas da stampa funcziunar senza incaps. Gia duront las empremas emprovas da redeger al computer eisi semussau ch'ils segns specials e lur endataziun vegnien aunc a procurar duront ils proxims decennis per beinenqual sfida tecnica e notg malruas-seivla per ils responsabels.⁶

Per la digitalisaziun dils segns specials han ins saviu far diever dallas scartiras da plum existentas che sebasavan sil set da segns «Bauer Bodoni». Quei ei vegniu realisau cun engrondir linearmein las scartiras da plum da 10 puncts che la Stamparia Winterthur SA duvrava per la stampa dil DRG. Cunquei che la capaciad da segns dil standard ASCII⁷ da lezza gada ei limitada sin 128 segns e pia buca sufficienta per tut ils segns specials dil DRG, han ins reparti quels sin differentas scartiras. Cunzun ein ins stai sfurzai da formar in agen set da segns specials per la fonetica, quei sco

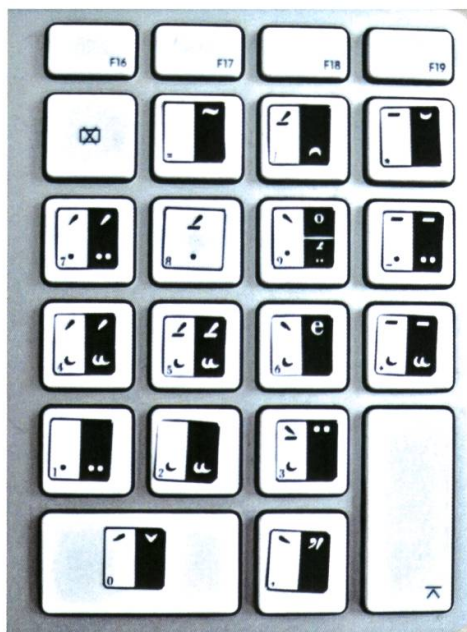
3 cf. Tomaschett 2004, 10.

4 cf. AnSR 1993, 336f. [rapport annual SRR 1992]: «Register dals chavazzins e renviaments ... Nossa secretaria ... ha gia registrà ... en tut varga 15'000 unitads». Da 1996 tochen 2018 ei ina survesta tabellara cul tetel «Stadi da la programmaziun da las bancas da datas» ina part integrala dils rapports annuals dalla Societad Retorumantscha (cf. AnSR 1997, 259).

5 Quei conferma gia il rapport annual pigl onn 1990: En quel vegn rapportau ch'ins hagi retschert in'offerta per l'infrastructura electronica, ina sligiazun per ils segns specials maunchi denton (cf. AnSR 1991, 161).

6 cf. AnSR 1993, 338 [rapport annual SRR 1992]: «Per l'emprem hai sa tractà d'optimar noss sistem: las scrittiras, ils segns specials ed ils cumonds da la tastatura».

7 ASCII = American Standard Code for Information Interchange.

Il segn diacritics ein vegni piazzai sil bloc decimal dalla tastatura e marcai cun taccaders

completaziun alla scartira cursiva regulara. Il segn specific dil DRG, ch'existan schiglioc en neginas scartiras da standard, han ins piazzau en posiziun libras dalla tabella dad ASCII. Cunquei ch'il sistem da Macintosh lubescha da programmar layouts individuals per la tastatura, eisi stau pusseivel da coordinar l'endataziun dils singuls segn cullas tastas resp. cullas cumbinaziun da tastas giavischadas. Il grond avantatg da quella sligiazion ei che la gestiun dils segn specials sespleiga sil level dil sistem operativ e buca sil level dils programs individuals, aschia han las scartiras dil DRG adina saviu vegnir duvradas independentamein dils singuls programs.

Igl ei adina stau da grond'impurtonza ch'ils redactors e las redacturas dil DRG resentien la lavur da redacziun al computer sco emperneivla e cumadeivla. Aschia han ins per exempel evitau da bial'entschatta liungas gliestas cun camonds cumplcai per l'endataziun dils numerus segn specials. Sunter differentas emprovas ed experiments intensivs ei ina sligiazion zun sempla ed absolutamein geniala stada sin meisa: Il segn diacritics, che han mintgamai da vegnir cumbinai cul bustab da basa, ein vegni piazzai sil bloc decimal e fatgs visibels cun pigns taccaders, produci en casa beincapiu. Aschia ha il redactor a disposiziun in instrument efficient, intuitiv e zun emperneivel per la lavur dil mintgadi. Da quella idea geniala profitein nus aunc oz!

Malgrad che quella sligiazion dall'emprema ura culla constellaziun originala dad apparats, systems operativs e programs funcziunava per cuntentientscha da tuts, ha ei adina dau novs problems cun midar singuls elements dalla configuraziun oriunda. Quell'experiencescha dolorosa han

ins gia stuiu far igl onn 1992. El rapport annual respectiv vegn scret dad in'actualisaziun dil sistem operativ da Macintosh dalla versiun 6.07 alla versiun 7 che ha caschunau problems massivs da stampar ora ils manuscrets da redacziun per correcturas. Suenter liungas evaluaziuns ed analisas han ins anflau ora che la scartira grassa seigi buca cumpatibla cul niev sistem operativ.⁸

Propi dramatic eisi denton vegniu gl'onn 2006: Suenter l'acquisiziun e l'installaziun da computers dalla nova generaziun da Mac, l'emprema seria cul sistem operativ OS X 10, havein nus stuiu constatar cun sgarschur che las scartiras dil DRG, creadas ils onns 80, seigien plaunsiu madiras pil fier vegl. Ils redactors savevan bein redeger sco usitau lur artechels en Microsoft Word, dad importar ils artechels el program da layout QuarkXPress vegnevan ils segns specials denton reinterpretai a moda talmein fasierlia ch'ei fuss gnanc stau pusseivel da far las remeduras necessarias a maun. Aschia era per exempel ina posiziun libra dalla tabella dad ASCII vegnida occupada el fratemp cul segn pigl euro, quei ch'ha giu la consequenza che singuls segns fonetics vegnevan tuttenina remplazzai cun segns pigl euro. Cun ina sligiazion scuvretga plitost casualmein e buca fetg convenziunala han ins bein saviu spindrar la situaziun e cuntinuar culla publicaziun dil DRG el medem ritmus, quell'experiencescha ha denton mussau clar e bein ch'il process da redacziun al computer stoppi sedi-stanziar aschi fetg sco pusseivel da tutta software comerciala.⁹

3. Il project «Digitales Wörtermuseum»

Quei incap existenzial, che ha mess la publicaziun dil DRG sin ballontscha, ei staus motiv avunda per lantschar in'analisa detagliada dall'entira infrastruttura EED, pia da tut ils apparats e programs en funcziun. Il resultat da quellas stentas ei staus in concept per ina renovaziun totala cul tetel da lavur «Digitales Wörtermuseum». Las finamiras ein buca stadas fetg mudestas, essend che quellas cumpeglian la retrodigitalisaziun e la publicaziun online dil DRG e l'introducziun dad in niev sistem da redacziun a basa dad ina banca da datas. Plinavon havein nus vuliu eliminar aschi biars elements da standard sco pusseivel per evitar novas difficultads egl avegnir.¹⁰

En in emprem pass ein las scartiras da redacziun gia pulit antiquadas vegnidadas actualisadas cun transformar ellas en scartiras dil format TrueType; en quei pass da lavur ein tut ils segns vegni plazzai da niev tenor il standard da Unicode. Ils segns specifics pil DRG ein vegni plazzai el bloc

8 cf. AnSR. 1993, 339 [rapport annual SRR 1992].

9 cf. AnSR 2007, 300f. [rapport annual SRR 2006].

10 Il project ei vegnius fatgs paleis el rapport annual dalla SRR 2009 (AnSR 2010, 358).

pil diever privat (private use area).¹¹ Quell'emprema mesira ha gest spindrau la publicaziun dil DRG, plinavon dueva ella era aunc survegnir muntada centrala el rom dil svilup dad in niev sistem da redacziun. Quel ha saviu vegnir inziaus igl onn 2011 e termina us igl onn 2013. Dapi gliez onn eis el era en funcziun productiva. Igl ei denton vegniu decidiu da realisar la retrodigitalisaziun e la publicaziun online dil DRG en in agen project.¹²

4. Il niev sistem da redacziun

El cass ideal duei il niev sistem da redacziun sebasar sin ina banca da datas e vegnir realisau senza programs commercials. Plinavon duei il sistem furnir datas XML che selaian arcunar e che restan legiblas a liunga vesta. Secapescha han ins era patertgau da bial'entschatta vid la publicaziun online dil DRG e fatg la segira ch'ils artechels redigi cul niev sistem sela-schien integrar pli tard el DRG-online senza difficultads. La finamira ei pia stada dad introducir in niev sistem da redacziun, cun il qual ils artechels redigi san buca mo vegnir publicai sco tochen dacheu en fuorma da cudisch, mobein era en fuorma digitala pil DRG-online.

En stretga collaboraziun culla firma edp-services SA a Kriens essan nus sedecidi encunter in editur tradiziunal per XML, nus havein preferiu ina surfatscha da lavur in bien ton pli manischabla per lexicografs. L'idea fundamentala dall'applicaziun, che sa vegnir gestiunada directamein el navigatur d'internet, suonda al principi modular: Il redactur ha a disposiziun ina paletta da tut ils moduls necessaris per l'endataziun dils artechels ch'el sa emplenir cul cuntegn giavischau. Tut tenor camp d'endataziun sa il sistem en tgei scartira ed en tgei grondezia ch'igl element da text corrispudent ha da cumparer. La banca da datas che lavura davostier el zuppau generescha ina datoteca XML ed arcunescha quella dafertontier, senza ch'il redactur sefetgi en zatgei. Per estructurar igl artechel selaian ils moduls endatai deponer en ordinaturs, aschinunmai arcuns structurals. Milsanavon sa la successiun dils singuls moduls e dils arcuns structurals vegnir modificada cun drag-and-drop, aschia san ils artechels vegnir currigi e surluvrai a moda agreabla.

Per tener en egl il progress da lavur sa il redactur arver ina prevista digl artechel endatau tenor giavisch e basegns. Quella prevista simulescha gia relativamein bein il layout final, plinavon eisi era pusseivel dad exportar singuls ni plirs artechels ensemen en datotecas PDF ni XML. Ils

11 cf. Hodapp 2011, 3f.

12 cf. AnSR 2014, 228 [rapport annual SRR 2013]: <Terminaziun da noss nov sistem da redacziun ... Ultra da quai furma il nov sistem da redacziun era la basa per la retrodigitalisaziun e per la publicaziun online dal DRG cumplet. La realisaziun dad in DRG online vegn dentant instradada pli tard en il rom dad in agen project>.

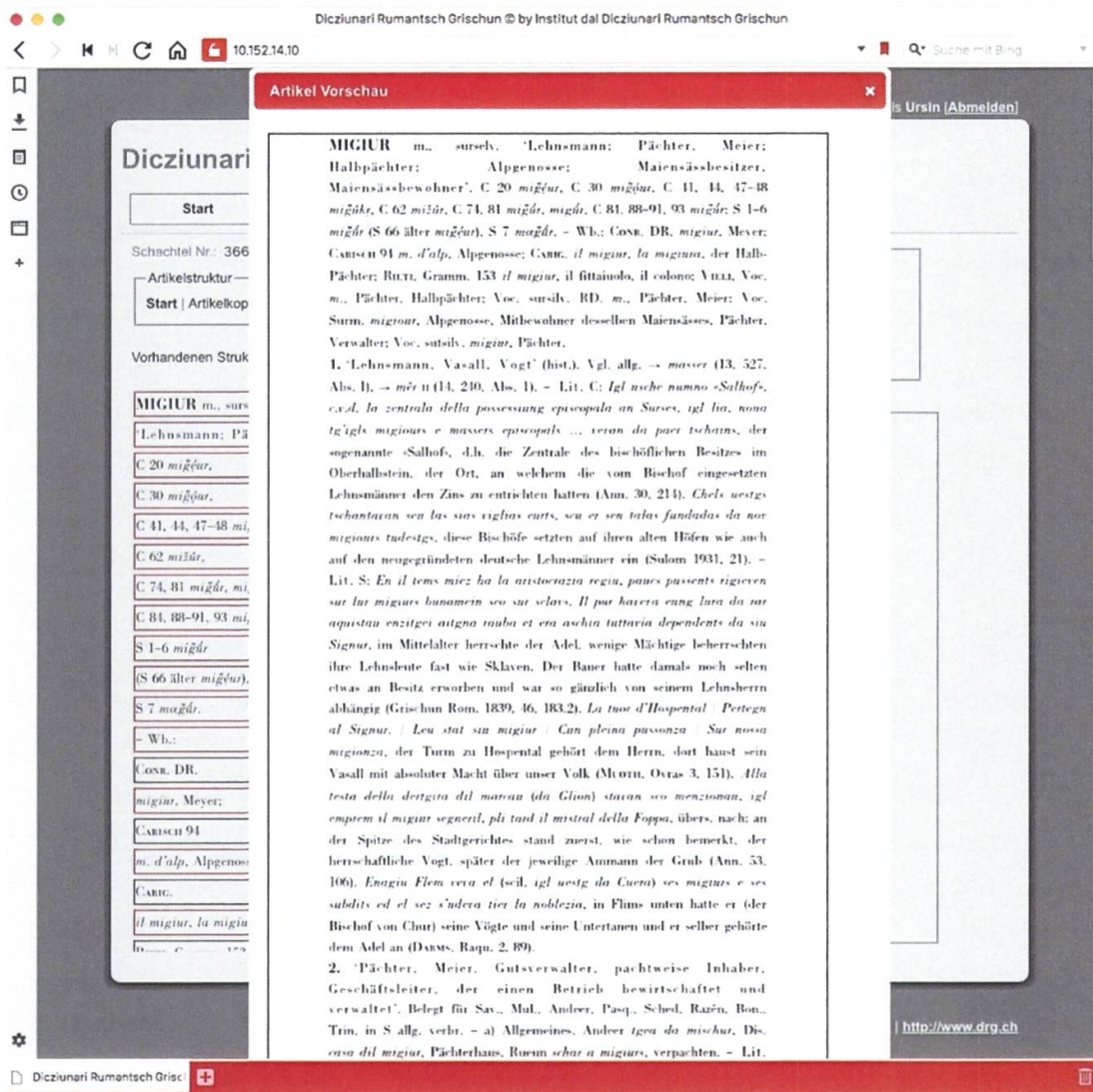
The screenshot displays the web interface of the Dicziunari Rumantsch Grischun (DRG). At the top, it shows the browser address bar with the URL 'Dicziunari Rumantsch Grischun 5. by Institut dal Dicziunari Rumantsch Grischun' and the time '10:15:2 14.10'. The user is logged in as 'Ursin'. The main content area is titled 'Dicziunari Rumantsch Grischun' and includes navigation tabs for 'Start', 'Meine Artikel', 'Alle Artikel', 'Meine Verweise', and 'Alle Verweise'. Below these, the entry for 'MIGIUR' is shown with its Schachtel Nr. (366b) and Lemma (MIGIUR). The 'Artikelstruktur' section shows a list of items: 'Start | Artikelkopf'. To the right, the 'Artikel Optionen' section contains buttons for 'Vorschau', 'Speichern', and 'Löschen'. Below that, the 'Neuer Inhaltsbaustein' section lists various content blocks like 'Strukturstein', 'Notiz', 'Fotomemo', etc. The main entry area contains a list of items for 'MIGIUR' with their respective numbers and descriptions, such as 'MIGIUR m., suusch.', 'Lehnsmann; Pächter, Meier; Halbpächter; Alppenosse;', 'C 20 migiur.', 'C 30 migiur.', 'C 41, 44, 47-48 migiür.', 'C 62 miür.', 'C 74, 81 migiür, migür.', 'C 84, 88-91, 93 migiür.', 'S 1-6 migiür.', 'S 66 älter migiur.', 'S 7 migiür.', 'Wb.', 'Lex. DR.', 'migür, Meyer.', 'ARBEIT 94', 'm. d'alp, Alppenosse;', 'FARB.', and 'Il migiur, la migiura, der Hall-Pächter;'. At the bottom, the copyright information reads '© 2013 by Institut dal Dicziunari Rumantsch Grischun, Ringstrasse 34, CH-7000 Chur/Cura info@drg.ch | http://www.drg.ch'.

Il sistem da redacziun dil DRG – seniester ils elements gia endatai, dretg la paletta da moduls

documents PDF vegnan cunzun duvrai per curreger ils artechels da redacziun, las datotecas XML vegnan tratgas a nez dad ina vart per elavurar vinavon ellas el program da layout InDesign e per la stampa dil DRG, da l'otra vart denton era per la publicaziun online.

5. Il DRG-online, in project en treis etappas

Cu nus havein priu a mauns las preparativas e fatg empremas skizzas pil DRG-online havein nus stuiu constatar che las datas dils toms 9–13, redigi al computer, ein buca duvrablas per la publicaziun online. Ils artechels redigi e publicai eran avon maun en datotecas dil program da layout QuarkXPress ed en format PDF. Cunquei che quellas datas cuntengnan mo informaziuns davart la formataziun dils singuls elements dils artechels, denton buca informaziuns davart lur funcziun, eisi buca stau pusseivel dad importar ils artechels en ina banca da datas structurada. Aschia eisi stau d'anflar ina sligiazion per retrodigitalisar tut ils artechels ch'ei buca vegni redigi cul niev sistem da redacziun.¹³

Prevista digl artechel endatau

5.1. La retrodigitalisaziun dils toms 1–13

Cunquei che la cumparsa dils artechels stampai ei fetg cumplexa e cumpeglia midadas permanentas da scartira e da stil enteifer mintg'artechel e damai che quella ei semidada levamein duront ils decennis da publicaziun, eisi buca vegniu en damonda da scannar ils artechels e digitalisar quels cun in program d'OCR. Plinavon ein las pretensiuns fixadas da bial'entschatta stadas fetg aultas, ellas pretendan ina banca da datas structurada manedlamein, enteifer la quala tut ils elements dils artechels ein defini claramain e san aschia vegnir evaluai e nezegiai tenor giavisch. Aschia essan nus beingleiti vegni attents al <Trier Center for Digital Humanities> dall'universitad tudestga da Trier. Duront l'evaluaziun dalla

13 L'emprema seria d'artechels endatada cul niev sistem da redacziun cumpeglia ils cavazzins MESSADAT – METTENT ed ei vegnida redigida dad Ursin Lutz (DRG 14, 339–380, publicau igl onn 2016). Naven dil cavazzin MICHEL (DRG 14, 64of., publicau ils onns 2018/2019) ein tut ils artechels vegni endatai cul niev sistem da redacziun.

metoda da Trier havein nus scochemai realisau che nus vegnien buca mo tier ina digitalisaziun dil text cumplein enorm precisa e senza sbagls, mo bein era tier datas XML detagliadas, conformas al standard TEI¹⁴, e fatgas da linguists informatichers specialisai per ovras lexicograficas sco il DRG. Sco avantatgs dalla digitalisaziun dil text cumplein numna il center da Trier ils suandonts puncts:

- Digitalisats dil text cumplein lubeschan access a mintga singul segn dil text.
- Il volum da datas ei bia pli pigns en cumparegliaziun cun scans grafics.
- La redacziun dad indices e l'endataziun da metadatas sa tut tenor vegnir automatisada.
- Mo digitalisats da text possibiliteschan accessibladad senza barrieras.

Per l'endataziun dil text collavura il center da Trier cul biro specialisau TQY DoubleKey a Nanjing en China. Il motiv principal persuerter ei che las datatipistas chinasas vesan, grazia alla complexitad e finezia da lur atgna scartira, era las pli pintgas differenzas e detagls dils singuls segns, plinavon fan ellas buca correcturas nunvulidas, essend ch'ellas gnanc capeschan quei ch'ellas scrivan giu.

En instrucziuns detagliadas, ch'il center da Trier haveva cumpilau avon che schar scriver giu ils toms dil DRG en China, ei vegniu illustrau cun exempels co ils differents segns specials sco era tut las atgnadads tipograficas e specialitads dil layout che portan informaziuns davart il cuntegn e la structura dils artechels ein da marcar durant l'endataziun. Per evitar malcapientschas vegnan quellas instrucziuns traslatadas en chinas.

En duas equipas che lavuran independentamein ina da l'otra copieschan las datatipistas chinasas duas gadas igl entir text. Fagend quei vegnan las atgnadads tipograficas sco scartira cursiva, text spaziunau e midadas dallas grondezias dalla scartira endatadas tenor las instrucziuns menziunadas sura. Medemamein vegnan midadas da lingia, colonna e pagina marcadadas. Quella fuorma d'endataziun, che vegn numnada <Character and Page Encoding>, lubescha da contonscher ina copia digl original ch'ei cumpleinamein congruenta agl original. La codaziun dils segns specials suonda aschi bein sco pusseivel allas convenziuns dil standard TUSTEP¹⁵.

14 TEI = Text Encoding Initiative. Ei setracta dad in standard special per XML ch'ei vegnius sviluppaus e normaus per publicaziuns ed ediziuns electronicas el rom dallas ciencias humanas.

15 TUSTEP = TUEbinger System von TExtverarbeitungs-Programmen. Ei setracta dad in pachet da programs specialisau per la filologia che datescha digl onn 1978. Quel vegn mantenius e distribuius cuntinuadamein dil center per elavuraziun electronica dall'universitad da Tübingen.

Investa el «lurvatori» chines da Nanjing

Suenter l'endataziun vegnan las duas copias cumparegliadas ina cun l'otra. Sco tier differents auters pass da lavur vegn era quel fatgs cun agid dalla software TUSTEP. Cun in modul da TUSTEP vegn generau in protocol dalla cumparegliaziun dallas duas copias, il qual vegn controllaus el center da Trier. Il resultat ei ina versiun dil text cun in'exactadad da tochen 99,997%, quei vul dir che sin 100'000 segns dat ei buca pli bia che treis sbagls.¹⁶

5.2. Marcaziun dallas datas XML tenor il standard TEI

En in secund pass vegnan las datas furnidas digl institut chines analisadas a Trier e transformadas en datas XML, respectond las normas dil standard TEI. En quei rom vegnan tuttas informaziuns ch'ei relevantas pil layout, sco distanzas, scartiras e grondezias da scartiras endatadas cun atgnas marcas. Il medem vala per tut las informaziuns ch'ei relevantas pil cuntegn, era quellas vegnan analisadas e marcadadas cun atgnas marcas. Ils segns specials vegnan endatai tuts tenor il standard da Unicode. Pils segns specifics dil DRG eisi stau da tscharner codaziuns univocas per saver presentar quellas a moda consistente en fuorma da pagina web. Quei proceder lubescha dad ina vart ina visualisaziun schubra e consequenta dils artechels dil DRG en fuorma da pagina web, da l'otra vart denton era la concepziun dad ina banca da datas per retschercas ed evaluaziuns linguisticas. Era cumpilaziuns da gliestas specificas daventan pusseivlas, sco per exempel gliestas dallas ovras litteraras citadas.

¹⁶ Quei capetel suonda fermamein la pagina web, <https://www.kompetenzzentrum.uni-trier.de/de/schwerpunkte/volltextdigitalisierung>, ed ei citada per gronda part verbalmein [translaziun UL].

5.3. Creaziun d'in portal web sco frontend

Pil davos pass sin via alla publicaziun online dil DRG havein nus concepiu ensemen culla edp-services SA a Kriens in portal web che duei surviv agl utilisader sco frontend, pia sco surfatscha da lavur el navigatur d'internet. Ord vesta dil DRG havein nus mess el center ils suandonts criteris:

- Ina presentaziun accurata dils artechels dil DRG cun illustraziuns e legendas che corrispunda aschi bein sco pusseivel als toms stampai dil DRG. Cuntrari alla versiun stampada duei denton vegnir utilisau ina scartira da standard per garantir ina legibladad maximala, per augmentar las pusseivladads da retscherca enteifer il text e per far la se-gira che tut funcziuni independentamein dalla plattafuorma (Mac, Windows, Android, iOS).
- Desister da simplificaziuns dil material muort limitaziuns tecnicas.
- In access sempel ed intuitiv ch'ei era pusseivels senza haver enconu-schientschas davart il DRG.
- Encurir a basa da cavazzins tudestgs e romontschs, e quei en tut ils idioms e variantas localas.
- L'interactivaziun dils numerus renviaments enteifer ils artechels dil DRG che renvieschan a sinonims sco era dallas tablas da cuntegn tier artechels pli liungs.
- In'orientaziun pragmatica enteifer ils toms dil DRG che garantiscecha la citabladad dil DRG-online era per intents scientifics.
- L'integraziun dils registers da scursanidas e scursanidas litteraras.

5.3.1. Sfidas

Cu nus essan semess vid la realisaziun dil project <DRG-online> havein nus beingleiti viu che la via vegni buc ad esser semplia e ch'ei seigi dad acceptar bugen ni nuidis singulas concessiuns per motivs tecnicos.

Ina dallas pli grondas sfidas ei la heterogenitad dils artechels dil DRG stada, essend che quels ein vegni screts e stampai en in spazi da 75 onns (1939–2014). Aschia dat ei relativamein bia exempels che muossan che la structura dils artechels era aunc buc aschi stabila pli baul ni che singuls artechels han pretendiu ina presentaziun pulit nunortodoxa neu dil material. Quei fatg haveva gia pretendiu cumpromiss el rom dalla transformaziun dallas datas en XML a Trier e per la presentaziun finala dils artechels pér da dretg. Aschia eisi adina puspei schabegiau che las specificaziuns pigl import devan damogn mo dad ina part dils artechels, tier auters vegneva la visualisaziun mintgamai mendra.

Era tier quei pass han ils segns specials procurau per beinenqual mument hectic; la cumplexitad dils segns specifics dil DRG ei semantifestada

1. artechel stampau (DRG 13, 743)

MAZAPLUOGLS engad., **MAZZA-PLUGLS** surselv., m. ‘Daumen, Fingernagel des Daumens’ (wörtl. Läušetöter). E 10, 13 *mà-tsaplùóts*, E 15 *màtsaplùóts*, E 21 *màtsaplùéts*, E 22, 30, 35 *màtsaplùóts*,

2. transcripziun en China

++<P> <A+1>#S+MAZAPLUOGLS#S-</A+1> #S+engad.#S- <A+1>#S+MAZZA-PLUGLS#S-</A+1> surselv., m. ^#S+Daumen, Fingernagel des Daumens#S- (wörtl. Läušetöter). E 10, 13 *mà-ts#G+a#G-pl%(u%/%;;o#.#s*, E 15 *màts#G+a#G-pl%(u%/%..o#.#s*, E 21 *màts#G+a#G-pl%/%..u#P+^e#P-#.#s*, E 22, 30, 35 *màts#G+a#G-p%(u%/%;;o#.#s*,

3. transformaziun en XML a Trier

```
<?xml version="1.0" encoding="utf-8"?>
<entry xmlns="http://www.tei-c.org/ns/1.0" xml:id="drg15278"> <dictScrap ana="head"> <form type="lemma">
<lb n="13.743.20"/><orth type="lemma"><hi rend="bold"><hi rend="spaced">MAZAPLUOGLS</hi></orth><gramGrp> engad., </gramGrp><orth type="sublemma"><hi rend="spaced"><hi rend="bold">MAZZA<pc>-</pc>
<lb n="13.743.21"/>PLUGLS</hi></orth><gramGrp> <gram type="lang_surselv">surselv.,</gram> <gram type="subst_mask">m.</gram> </gramGrp></form>
<def><hi rend="spaced">Daumen, Fingernagel
<lb n="13.743.22"/>des Daumens</hi>' (wörtl. Läušetöter). <cit type="example"><usg type="geo">E 10, 13</usg> <quote>mà<pc>-</pc>
<lb n="13.743.23"/>tsaplùóts,</quote></cit> <cit type="example"><usg type="geo">E 15</usg> <quote>màtsaplùéts,</quote></cit> <cit type="example"><usg type="geo">E 21</usg> <quote>màtsaplùéts,</quote></cit> <cit type="example"><usg type="geo">E 22, 30, 35</usg> <quote>màtsaplùóts,
```

MAZAPLUOGLS engad., **MAZZAPLUGLS** surselv., m. ‘Daumen, Fingernagel des Daumens’ (wörtl. Läušetöter). E 10, 13 *màtsaplùóts*, E 15 *màtsaplùéts*, E 21 *màtsaplùéts*, E 22, 30, 35 *màtsaplùóts*,

4. presentaziun finala sco pagina web

Illustraziun schematica dils differents pass dalla retrodigitalisaziun alla publicaziun online dil DRG en fuorma da pagina web

inagrada dapli, malgrad l'endataziun persistenta tenor il standard Unicode. Tenor meglier saver e puder havein nus fatg cheu mo tontas concessiuns sco absolutamein necessari.

Zacons exempels:

DRG stampau	DRG-online	exempel
č	č	CHARBUN (DRG 3, 364)
Ϝ	[fund]	MALAGUARDÀ (DRG 12, 193)
⊗	X	CALISCH (3, 20)

El cass da [fund] essan nus sedecidi da buca duvrar il segn special, en emprema lingia perquei ch'il segn original per la mesira veglia <glivra> ei tuttina buc enconuschents ad ina gronda part dils lecturs.

Era l'interactivaziun dils renviaments enteifer ils artechels che renvieschan a plaids sinonims ei semussada sco zun problematica, e quei per plirs motivs. Dad ina vart han ils renviaments els emprems toms dil DRG, che renvieschan sin artechels aunc buca publicai, ina nunexactadad marcanta. Da l'autra vart havein nus constatau che las specificaziuns enteifer las datas XML ein en quei cass buca 100% consistentas e cumparan en pliras variantas, quei che cumplichescha l'entira historia a moda considerabla. Il medem vala per las tablas da cuntegn: Era en quei detagl ein las datas XML buca duvrablas senza adattaziuns manualas.

5.3.2. Strategias per sligiazions

Sch'ins ei confruntaus cun 15'323 artechels dil DRG cun bunamein 71 milliuns segns individuals eisi pli che mo prudent da sligiar aschi bia detagls sco pusseivel a moda automatisada. Quei ei gartegiau per fetg gronda part; nua che nus havein denton buc anflau ina sligiazion semplia per la presentaziun da singuls elements essen nus sedecidi, ensemen culs programmaders dalla edp-services SA, per ina via pragmatica: Nus havein survegniu la pusseivladad da far sezs modificaziuns vid las datas XML e da cargar quellas directamein sil server ella banca da datas productiva. Aschia eisi stau pusseivel da sligiar a moda semplia, en stretga collaboraziun denter lexicografs ed informatichers, singuls problems sin via tecnica. Plinavon haven nus sco lexicografs adina giu la pusseivladad da far remeduras punctualas a maun. Aschia havein nus aschuntau a tut las tablas da cuntegn (cf. p. ex. MANTEL; DRG 13, 33) las midadas da lingias e las incisiuns; tier artechels pli gronds che tractan verbs (cf. p. ex. LASCHAR, DRG 10; 498) havein nus transformau la survesta dallas fuormas all'entschatta dils artechels en tabellas enteifer las datotecas XML.

Per anflar pli tgunsch ils singuls artechels cumpara tier mintga artechel ina definiziun tudestga el camp da tscherca; era quella definiziun vegn generada automaticamein sin basa dallas datotecas XML. Gest tier ils artechels ord ils emprems toms dil DRG ha quella rutina insumma buca funcziunau per nossa cuntentientscha. Aschia havein nus semplamein integrau ina nova marca ellas datotecas XML ed endatau las definiziuns tudestgas per numerus artechels a maun. Per far la segira ch'ils artechels sappien era vegnir encuretgs cun agid dallas fuormas da tut ils idioms e dialects locals havein nus deponiu tut las endataziuns ord nossa banca da datas da FileMaker <Chavazzins e renviaments> che nus havein tgirau ed amplificau duront decennis. Quella cuntegn era tut ils derivats e cumposiziuns e muossa pia la via agl artechel corrispudent. Era per metter a disposiziun la gliesta da scursanidas generalas e scursanidas litteraras pil DRG-online han nossas bancas da datas fatg buns survetschs.

6. La finalisaziun ed il lantschament dall'emprema versiun

Suenter che nus essan stai cuntents culla visualisaziun dils artechels dil DRG e culla funcziunalitad dall'emprema versiun dil DRG-online havein nus finalmein saviu prender en vesta il lantschament e la presentaziun publica suenter treis onns lavur. Per quei intent han la Societad Retorumantscha ed igl Institut dal DRG planisau in act festiv. El rom da quell'occurrenza ei il DRG-online vegnius presentaus per l'emprema gada.

6.1. Act festiv dils 7 da december 2018

Per marcar a moda digna la publicaziun dil DRG-online ha giu liug ils 7 da december 2018 egl auditori dalla Banca cantunala grischuna a Cuera in act festiv cun differentas allocuziuns (dr. Cristian Collenberg, president SRR; dr. Carli Tomaschett, cauredatur DRG; dr. Ursin Lutz, redatur DRG e menader dil project; Rolf Stegemann, menader <svilup> dalla edp-services SA, Kriens) sco era cun salids dalla SAGW (dr. Manuela Cimeli), dil cantun Grischun (Barbara Gabrielli, menadra digl uffeci da cultura) e dall'Universitad libra da Bulsaun (dr. Giovanni Mischi), plinavon cun ina contribuziun humoristica dil vicepresidente dalla SRR (Chasper Pult).

El rom digl act festiv ha era giu liug la premiera dil film da RTR <Made in China – la digitalisaziun dal Dicziunari Rumantsch Grischun>, realisau da Bertilla Giossi.¹⁷

17 Il film documentar da 25 minutas, ch'ei vegnius emess per l'emprema gada ils 9 da december 2018 ella retscha <Cuntrasts> sin SRF 1, ei era accessibels online: <https://www.rtr.ch/play/tv/cuntrasts/video/made-in-china--la-digitalisaziun-dal-dicziunari-rumantsch-grischun?id=81f92140-875d-4601-96dc-b35799979be4>.

6.2. Funcziunalitad e funcziunament dall'emprema versiun

Per noss'emprema versiun essan nus seconcentrai en emprema lingia sin ina presentaziun schubra dils artechels. Nus essan secuntentai cun ina tscherca semplia che duei esser intuitiva e sedeclarar senza liungas instrucziuns ed introducziuns. Valan ils toms stampai dil DRG gie savens sco cu dischs cumplexs e grevs da leger, duei igl access al DRG-online succeder aschi sempel sco pusseivel. Per la versiun stampada dil DRG vegn il vallader utilisaus sco lungatg indicativ per fixar ils lemmas; el DRG-online duei mintga Romontsch, partend da siu idiom ni schizun dil dialect da siu vitg, anflar ils artechels giavischai. Vulcan ins per exempel anflar igl artechel LÜNDESCHDI san ins encurir *gliendisdis* (sursilvan), *glenderschis* (plaid da Vaz), *lindasde* (plaid da Marmorera) ni era *Montag*.

Ei in artechel aviarts, sa el vegnir intercuretgs culla funcziun da tscherca dil navigatur d'internet, plinavon sa mintga artechel vegnir arcunaus sco document PDF. Per eruir il tom e la pagina dad in passadi san ins simplamein marcar ina buccada text, aschia vegn l'informaziun giavischada mussada automaticamein el cantun sisum dretg dalla finiastra.

La tscherca tenor cavazzins tudestgs ei secumprovada zun bein per anflar sinonims; enteifer secundas anflan ins noziuns romontschas culla medema muntada. In bien e divertent exempel persunter ei la tscherca dil plaid tudestg *Dummkopf*, cheu vegn il bi diember da 23 expressiuns romontschas presentaus, denter quellas *cuccalori*, *calöri*, *gnahà*, *lali e mamau*.

Ils artechels ord ils toms 1–13, ch'ei uss online, cumpeglan il tschancun alfabetic A – MEDGIAR, aschia savess ins crer ch'ei detti negins artechels ch'entscheivan cun in bustab che cumpara suenter igl M egl alfabet. Quei constat secapescha per las fuormas principalas dils artechels che vegnan fixadas tenor il vallader. En quei connex ein denton zacontas leschas foneticas e reglas ortograficas dil sursilvan da grond'impurtonza, plinavon enconuscha il romontsch svilups fonetics che lubeschan resultats multifars. Cun agid dils numerus renviaments survegnan ins pia era resultats per fuormas sco *penda* (→ BENDA I), *rida* (→ CRAIDA), *schambun* (→ DSCHAMBUN), *tgaun* (→ CHAN), *uaul* (→ GOD), *vegnir* (→ GNIR) e *zafalet* (→ FAZÖL).

Quei ch'astga secapescha buca muncar ei la pusseivladad da far re-tscherchas el text cumplein, sin quella via san ins encurir las noziuns giavischadas ni era suenter ina locuziun sco *die Flinte ins Korn werfen*. Sin quella via anflan ins, a moda semplia e speditiva, las suandontas variantas ord ils differents toms dil DRG: *better l'arma ella fletga* (Dardin, artechels BETTER e FAISCHEL), *fierer la faultsch el canvau* (Dardin, artechels CHANVÀ e FIERER), *fierer il bandun* (Vrin, artechel BANDUN I), *fierer il moni tschandervei* (Sutselva, artechel MANCH I).

DRG-Online - CUCCALORI

online.drg.ch

Dicziunari Rumantsch Grischun

deutsch | rumantsch

Institut | Über das Wörterbuch | Angebot | Publikationen | Shop | Fototeca Online | DRG-Online

DRG-ONLINE ↓

Neue Suche

Resultate: dummkopf

Suchtipps

Abkürzungen

Vorworte

Hinweise

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

«Zurück

CUCCALORI

(DRG 04 / 312) | Artikel als PDF laden

Markieren Sie einfach grosszügig eine Textstelle, um die Band- und Seitenzahl anzuzeigen

CUCCALORI m., surselv. 'Dummkopf, Tölpel, einfältiger Mensch'. S *kukalôri*; C 41, 89 *kukalôri*. – Wb.: seit CARIG. *cuccalori*. – Riom *en bung cuccalori*, ein guter, gutmütiger Kerl. Pigniu *in cuccalori dalla bial'aura*, ein Müssiggänger. Dis.: *Pauper* (arm) *cuccalori!* *Savevas buca s'enschinâ ampau meglie?* dummer Kerl, konntest du es nicht ein wenig geschickter anstellen? – Lit. S: *Mo mei per vies fatg, cun in tal cuccalori marcadel jeu buc*, schert euch weg; mit einem solchen Tölpel marke ich nicht (Ann. 60, 124). *Rauba ... renda perderts il pli grond cuccalori*. Vermögen macht den grössten Dummkopf geschick (Tschespet 12, 107, MUOTI; zahlr. weitere Belege).

Unter den Bezeichnungen für 'Dummkopf' eignen *cuccalori*, *schulori*, fast ausschliesslich dem Surselvischen, *tappalori* dagegen wird, jedoch bedeutend seltener, auch in C und E gebraucht. Ausgangsform für diese Sippe scheint *cuccalori* zu sein; es ist nicht zu trennen von schwä. *Gaggelari* 'Tölpel' (Schw. Id. 3, 1362), *Ganggelori* (ibid. 2, 364), bair.-tirol. *Goggolare, Gogilori, Gugaleri* (cf. «Der Goggolare» von OTTO REUTHER, Biederstein Verlag 1963, wo der Name einen zwerghaften, zu allerlei Possen und Unflug bereiten Dämon bezeichnet). Es scheint sich also um eine im süddeutschen Raume entstandene Bildung zu handeln. In Romanischbünden vermischte sie sich mit → *cun* in gleicher Bedeutung.

A. Schorta

DRG-Online - CUCCALORI

DRG-Online - MANTIGLIA

online.drg.ch

Dicziunari Rumantsch Grischun

deutsch | rumantsch

Institut | Über das Wörterbuch | Angebot | Publikationen | Shop | Fototeca Online | DRG-Online

DRG-ONLINE ↓

Neue Suche

Resultate: mantel

Suchtipps

Abkürzungen

Vorworte

Hinweise

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

«Zurück

MANTIGLIA

(DRG 13 / 61) | Artikel als PDF laden

Markieren Sie einfach grosszügig eine Textstelle, um die Band- und Seitenzahl anzuzeigen

MANTIGLIA engad., **MANTILLA** surselv., f. 'Mantille, Schultermantel, Pelerine'. E 10, 13, 15, 20, 22–23, 25, 40, 43, 45, 50, 53–55 *mantila*, E 21, 40, 42 *mantila*; C 10–11, 62, 67, 81, 84, 93 *mantila* (C 81 auch *mantîla*), C 23–24, 27, 31, 41, 46–47, 92 *mantila*; S 11, 25–26, 47, 61 *mantila* (S 25 auch *mantila*), S 34 *mantîla*. – Wb.: CARIG. *mantilla*, Frauenmäntelchen; PALL. *mantiglia* (Eo.), Frauenmäntelchen, *mantilla* (Eb.), Mantel; Voc. surselv. RD. *mantilla*, Mantille, Schultertuch, leichtes Frauenmäntelchen; Voc. Surm. *mantilla*, Pelerine, pelerinartiger Überwurf des alten Hirtenmantels; Voc. *Vaz mantilla*, Pelerine, Kapuze (mit Beisp.).

Abb. M 193: Mann mit Rückentragkorb, Hirtenknabe mit Pelerine, Vals um 1920 (Foto W. Derichsweiler)

DRG-Online - MANTIGLIA

Igl artechel CUCCALORI ed in retagl digl artechel MANTIGLIA el DRG-online

7. Prevista

Ein ins confruntaus cun in'ovra monumentalala sco il DRG, che vegn publicada dafertontier ed ei uss era disponibla online, ei la lavur mai finida. Suenter il lantschament dall'emprema versiun eisi scochemai da patertgar vid l'integraziun dils novs artechels, plinavon ein gia biaras ideas per novas funcziuns vegnidas rimnadas.

7.1. Integraziun cuntinuada dils artechels publicai

En in emprem pass eisi dad anflar ina sligiazion per ils artechels ch'ei vegni redigi durant il svilup dil DRG-online (MEDI – MICHA I; DRG 13, 1–640). Cunquei che quels artechels, cun excepziun dalla seria MESSAGGERA – METTEL (DRG 14, 339–390), ein vegni redigi a moda veglia cun Microsoft Word ston els aunc vegnir retrodigitalisai tuts tenor la medema metoda sco ils toms 1–13, els vegnan pia screts giu en China ed elavurai vinavon a Trier.

Ils artechels ils pli novs ein vegni redigi tuts cul niev sistem da redacziun che sebase sin ina banca da datas; el futur san quels pia vegnir integrai directamein senza il sviament sur la China ella banca da datas dil DRG-online. En quei connex eisi aunc da proveder las duas bancas da datas cun novas funcziuns pigl export e pigl import dallas datas. Cuzun l'adattaziun correcta dils numerus segns specials ei da tener en egl. Aschia ei la stampa dils fascichels e dils toms dil DRG sco era la publicaziun online garantida a liunga vesta.

7.2. Funcziunalitads supplementaras

Sco emprema mesira per slargiar las funcziunalitads dil DRG-online eisi previu dad optimar l'identificaziun e la correctura dils numerus renviaments sin artechels sinonims, quei culla finamira che quels sappien vegnir interactivai entras colligiazions hipertextualas.

Plinavon lein nus intercurir las pusseivladads tecnicas da navigar directamein tier in singul capetel enteifer in artechel, el cass ideal cun integrar colligiazions hipertextualas ellas tablas da cuntegn. El medem connex duei era vegnir sclariu sch'ei dat ina pusseivladad da generar a moda automatica tablas da cuntegn per tut ils artechels.

Durant ils proxims onns vegn segir il svilup en connex cun retschercas avanzadas a star el center. Quella tematica ei en tutta cass da tractar ensem cun ils numerus indices dil DRG che cumparan alla fin da mintga tom. Sch'ei gartegia dad integrar quellas datas substanziusas, arvess quei in'entira paletta da pusseivladads da retscherca, sco per exempel

- encurir plaids cul medem etimon ni che derivan dil medem lungatg
- encurir plaids cul medem suffix resp. prefix
- encurir plaids che tractan tuts la medema tematica
- encurir plaids culs medems svilups fonetics
- encurir elements sintactics sco cumbinaziuns verbalas ni nominalas

Gartegiass ei schizun da cumbinar quels criteris, sche carschessen las opziuns da retscherca a moda esponenziala, plinavon vegnessen ils artechels anflai aunc pli tgunsch ed els savessen vegnir tratgs a nez in bien ton meglier.

8. Litteratura

AnSR = *Annalas da la Societad Retorumantscha*, Cuir 1886f.

DRG = *Dicziunari Rumantsch Grischun*. Publichà da la Societad Retorumantscha, Cuir 1939f.

EDV-Einsatz 1991: *EDV-Einsatz beim Dicziunari Rumantsch Grischun*, 24 da schaner 1991 [tiposcript da duas paginas, Institut dal DRG].

Hodapp, Theresa 2011: *Dokumentation IDRG Schriften 2011* [tiposcript da 25 paginas, Institut dal DRG].

<https://www.kompetenzzentrum.uni-trier.de/de/schwerpunkte/volltextdigitalisierung> [consultau ils 10 da matg 2019].

<https://www.rtr.ch/play/tv/cuntrasts/video/made-in-china---la-digitalisaziun-dal-dicziunari-rumantsch-grischun?id=81f92140-875d-4601-96dc-b35799979be4> [consultau ils 10 da matg 2019].

Tomaschett, Carli 2004: *100 onns Institut dal DRG. Retrospectiva e perspectivas*, en: AnSR 117, 1–24.

Ursin Lutz, Via Cuschas 11, 7013 Domat/Ems, lutz@drg.ch

